

ՀԱՍԱՐԱԿԱԿԱՆ ԽԱՆՈՒԹՆԵՐ

Ա. ԱԳԵԼԵԱՆԻ

Մեր գիւղերը շաւի ցաւեր ու հոգսեր ունին, որոնց մասին յաճախ խօսում են մասնուլի զաւառական և գիւղական թշխարիցները: Դոցա մէջ ամենազլխաւորը և ուսումնասիրութեան համար ուշադրութեան ամենից արժանին մեր գիւղացոց պահանջների օրէցօր աճելն է և դրա հակառակ անտեսական մշտադէմ ճգնաժամը: Այդ աններդաշնակ դրութիւնից առաջ են գալիս ամեն փոքր շարժումներ և մնայլ երևոյթներ, որոնք կազմում են գիւղական կեանքի հիմունքները ուսումնասիրող գրողների սովորական թեման: Մնայլ երևոյթները, ինչպէս և ամեն երևոյթ հանդիսանում են որպէս հեփանք որոշ պատճառների և այդ էլ հէնց վերև յիշած կոնսրաստից է բլխում: Գիւղական հասարակական կեանքն էլ մի օրգանիզմ է, և ելէ այդ օրգանիզմի մի որ և է մասը հիւանդութիւն ու քայքայւած, ընդհանուր խանգարումն է առաջ բերում ամբողջ օրգանիզմի մէջ: Հասարակական կեանքի նշանաւոր ֆակտորների փոքր իշատէ ներդաշնակ յարբերութիւնը միայն ստիշծում է հասարակաց բարեկեցութիւնը: Այդ ֆակտորներից մինն էլ անտեսականն է, որ այժմեան սոցիալոգների մի որոշ շկոյա պատճառների պատճառ է ընդունուի: Այս ծայրայեղութիւնից իսկ ակնյայտնի է անտեսական ֆաքտորի ահազին դիրը: Եւ եթէ մի հասարակութիւն մաքնւած է անտեսական քայքայման ու անշարժութեան, սարսափելի պարկեր է ներկայացնում նա իր աշքատութեամբ, տգիտութեամբ և հասարակական-բարոյական յարաբերութիւններով...

Մեր լրագիրներին գաւառական թղթակիցները գրելով գիւղի «պակասութիւններին» մասին — յաճախ նկատել եմ — այդ բանում մեղադրում են գիւղացոց. բոլոր մռայլ, փնասակար երեւոյթների պատճառները գիւղացոց մէջն են գտնուում. իսկ սրան յաջորդում է մեզնում գոյութիւն ունեցող մի շկուպի, դժբախտաբար մինչ այժմն էլ դեռ ապրող այդ հին շկուպի սովորական փրագիօրութիւնն ու ճոռումբանութիւնը. բաւական է, որքան տգէտ մնացէք, մի առանձին պափոսով ասում են այդ թղթակիցները, պէտք է լուսաւորեւել, պէտք է համեարաշխ լինել. մարդ զգուում է և նոյն իսկ ցաւում, երբ գիւղացիք իրանց տղիպութեան և կուրութեան շէորհիւ ապրում են ցածր, մութ, խոնաւ և կեղտոտ խրճիթներում, ապրում տաւարի նման, բարոյապէս ընկած են և այլն այլն: Մի շարք այսպիսի կիսաբուրժուական մրմունջներ... Ժամանակ է թողնել այդ ձանձրալի, ականջ ծակող և զահլա տարած բարոյախօսութիւնը. դրա փոխարէն տեցէք մեզ ուսումնասիրութիւն: Ձեր տւածը ուսումնասիրութիւն չէ, այլ աչքի հարեանցի դիտողութիւն, պափոսական պէտք է: Ներով համեմած: Որոնեցէք, պարոններ, այն պատճառները, որոնք գիւղացուց դուրս են և որոնք տանում են գիւղացուն այնպէս, որպէս հեղեղը մի տեւելը: Գիւղացին իր ցաւերում մեղաւոր չէ. դոցա հիմքը որոնեցէք պատմական-տնտեսական այն հանգամանքների մէջ, որոնց բարդ կապի շնորհիւ նորա այդ թշուա դրութեանն են մատնուել. քրքրեցէք այդ հանգամանքները, վերլուծեցէք դրանց, մի առ մի զննեցէք վերլուծւած տարրերը — և երեւոյթը պարզւած կը լինի... Այնուհետ կը տեսնէք, որ գիւղացուն յանդիմանելով, մեղադրելով ու հնացած, զահլա տարած խրատներով մեղանշում էք ճշմարտութեան դէմ, բռնաւորում էք գիւղացու վրայ, վիրաւորում էք նրա անհատական արժանաւորութեան զգացմունքը: Հարկաւոր է, որ անձնաւորութիւնները մի կողմից և տնտեսական հանգամանքներից առաջ եկող դիպւածների ընդհանուր կապը միւս կողմից այնպիսի պայմաններ ստեղծեն գիւղական ժողովրդի համար, որ սա առանց «պէտք է»-ների լինի այն, ինչ որ ցանկանում ենք, ուրիշ խօսքով գիւղացուն հնարաւորութիւն տանք ընթանալու այն ճանապարհով, որով ընթացել են քաղաքակիրթ ժողովուրդները, այն ճանապարհով, որը մի մեծ պատնէշով կտրւած է ժողովրդի առաջ... Փոխա-

նախ զիւշացուն նախադրուեալ, մտածենք արեւելի զիւշացու համար
այնպիսի կուլտուրական միջոցներ, որոնք կը բարձրացնեն զիւշացու
դնորեստիան շրութիւնը և հասարակչութիւնը կը սարկեցնեն նրա
կեանքի փաքորներէ մէջ: Այդպիսի միջոցներէց մինը, օրինակ,
հասարակական խանութի գաղափարն է, որը սկիզբն առածէ զիւ-
շական ազգաբնակչութեան մէջ և պէտք է ձգտել իրադրութիւն աշ-
դաղափարը:

Եւ այդպէս մի կողմից ուսումնասիրեցէք, որպէս աշդ անում
է բժիշկը, զիւշական աշխարհի զանազան հիւանդութիւններէ
հիմունքները, միւս կողմից ձգտենք նպատակաշարմար շարմաններ
գործադրելու:

Հոգսերով և կարիքներով ծանրաբեռնեալ զիւշացու կուրծքը,
որ տառապում է անդրեստիան ներկայ ծանր վիճակի և կեղեքիչ
մանրակամայնութիւնի դոյութեան շնորհիւ, համեմատաբար թեթեւե-
թիւն կը դգայ, եթէ գիւղերում բացեն զիւշական հասարակական
խանութներ: Հասարակական խանութը կազարէ զիւշացուն մաս-
րակամայնից, որը օգտուելով իր մոնոպոլ շրութիւնից, անտեսի
գներով է ծախում իր ապրանքը և աշդպիսով մղում զիւշացու
առանց այն էլ աննախանձելի եկամուտի դալի մասը: Եւ աշդ մա-
նաւանդ այնպիսի գիւղերում, ուր տեղացիք կարեւոր մթերքներէ
մեծ մասը գնում են: Հասարակական խանութը կը մատակարարէ
զիւշացուն էժան, լաւ որակի ապրանք, և բացի շրմից որոշ տոկոս
էլ զուտ արդիւնք կը բերէ, որ տարւայ վերջը կը բաժանուէ խա-
նութին մասնակցող անշամներէ մէջ: Դա արդէն այն միջոցներէց
մինն է, որը մի ջայտնի չափով կը թեթեացնէ զիւշացու ծանր
վիճակը, կը խնայէ նրա եկամուտներէ մի մասը, իսկ շա էլ ընդ-
հանուր առմամբ կազմելով մի շոշափելի դոմար, կը գործադրուի
աշդ պահանջների կամ նոյն իսկ ձեռնարկութիւնների համար:

1897 տարւայ մայիսին ներքին գործոց միւնիստրը հասարակ-
է հասարակական խանութների կանոնաշրութիւնը (нормальный
уставъ потребителей обществъ) և աշդմ նահանգագիտները
իրաւունք ունին անմիջապէս հասարակելու աշդպիսի ընկերութիւն-
ներ:

Շատ կարեւոր և օգտակար գործ համարելով հասարակական

խանութները մեր գիւղի բնակիչները, ներկայ յօգուածովս եւ մտադիր եմ ծանօթացնել մեր գիւղական ընթերցողներին հասարակական խանութներէ ելով թե՛ անձնական, պատմութեան և նշանակութեան հետեւ, ցոյց տալ, թէ ինչպէս պիտի հիմնել հասարակական խանութները։ Ուսկը լինի նրանց համար մի փոքրիկ ուղեցոյց՝ գիւղական հասարակական խանութներ բացանելու համար։

Ապստոլիւրի ընկերութիւններ կոչում են այն միութիւնները, որոնց նպատակն է կարելոյն չափ էժան և շատ որակի մթերք, մատակարարել իրանց անդամներին։ Այդ մթերքներն են հաց, միս, ալիւր, գորեն, թէյ, շաքար, հագուստեղէն, շիւքիչ, նախ, փայտ և այլն և այլն, մի խօսքով այն ամենը, ինչ որ մարդ գնում է մասնաւոր խանութատեղիների մօտ։ Ապստոլիւրի ընկերութիւնները ցարժեղ են կարեւոր մթերքներ մատակարարել անդամներին երկու կերպ. առաջինն այն է, որ ընկերութիւնը իր անդամների անհրաժեշտ պիտոյքները գնում է մասնաւոր մթերութեամբից միայն այն պայմանով, որ վերջինս իր ապրանքը սովորական գներից էժան գնով վաճառէ ընկերութեան անդամներին։ Այլ կերպով ասած աշխատակիցները պայման ուրախութեամբ է ընդունում, մասնաւոր եթէ ընկերութիւնը բազմաւիճակ է, թէ՛ նա որոշ աստիճանով գնում է ապրանքների սովորական գներից, բայց և այնպէս նա ոչուրէք է ստանում շնորհիւ անհրաժեշտ արագ և մեծածաւալ շրջանառութեան։

Ի հարկէ սպստողների ընկերութիւնը աշխատում է պայմանեցաւի սեկի հաստատուն և բարեխիղճ ֆիրմաների հետ, որոնք նրաշինտորում են լուստի և ուղիւ շաւի ու իշտի աստիճան մատակարարելը անդամներին։ Անբարեխիղճ մթերութեամբ չի բաւականանում մուշաւրների շաւութեամբ և աշխատում է այլ միջոցներով ևս հարստանալ։ Թէ՛ նա էժան գնով է ծախում իր ապրանքները ընկերութեան անդամներին, բայց ձայնում է սպոր որակի ապրանք։ Ահա թէ ինչու անհրաժեշտ պիտի կատարելու ընկերութեան մեծ, բարեխիղճ և ազնիւ ֆիրմաների հետ, որոնց հետ ընկերութիւնը պարզ է պիտի կապէ մի որոշ պայման։

Ուս ամենահեշտ միջոցն է, որով սպստողները ընկերութիւնները իրանց անդամներին պահանջելի մթերքները կարող են մատակարարել։

Միւս միջոցն այն է, որ ընկերութիւնը ինքն է սեփական խանութ բացանում. նա գնում է ապրանք, վարձում է գործակա-
րարներ և մթերքները ծախում իր անդամներին: Պատահում է, որ
ծախում է և կողմնակի անձանց՝ ոչ անդամներին: Իհարկէ, այս
միջոցը աւելի մեծ հոգս ու պարտաւորականութիւն է պահանջում:
Այդ դէպքում անհրաժեշտ է, որ ընկերութեան անդամները կա-
րողանան վարիլ առևտուրի գործը և հասկացողութիւն ու տեղեկու-
թիւններ ունենան ապրանքների գներէ, որակի մասին և այլն: Այդ
իսկ պայմառով նպատակադրւած է, որ նախ քան սեփական խա-
նութ ունենալը, ընկերութիւնը դիմէր առաջին միջոցին: Այդպի-
սով ընկերութեան անդամները կարող կը լինեն ծանօթանալ գա-
նազան ֆիրմաների, ապրանքների հետ, առևտուրի մէջ փորձնակա-
նութիւն ձեռք կը բերեն և վիպն այնուհետ կարող կը լինեն սե-
փական խանութ բացանալ: